

ЮВІЛЕЇ

УДК94(477)

Володимир Половець

●

ФЕДІР АНДРІЙОВИЧ ЛИЗОГУБ (1851 – 1928) (до 165-річчя з дня народження)

Стаття присвячена Федору Андрійовичу Лизогубу – українському політичному і громадському діячеві та меценату, голові Ради Міністрів Української держави та одночасно міністру внутрішніх справ цього уряду. Розпочавши службу колезьким реєстратором, він, завдяки своєму таланту та організаторським здібностям, доріс до дійсного статського радника, а після Лютневої революції 1917 р. активно співпрацював з Українською Центральною Радою та гетьманом П. Скоропадським.

Ключові слова: Седнів, Лизогуби, дворянство, земство, революція, держава, еміграція.

Ф. А. Лизогуб, український громадський і державний діяч, народився 6 жовтня 1851 р. в містечку Седневі на Чернігівщині. Походив зі старовинного козацько-старшинського роду Лизогубів, що мали землі в Полтавській і Чернігівській губерніях. Батько – Андрій Іванович, український дідич, близький знайомий Тараса Шевченка, власник маєтку в Седневі, де восени 1846 і 1847 рр. гостював поет, належав до кола небагатьох осіб, які листувалися з поетом на засланні, клопотав про полегшення участі перед урядом, допомагав матеріально. Мати – Надія Дмитрівна Дуніна-Борковська, представниця старовинного дворянського датсько-польського роду Дуніних-Борковських, який не поступався Милорадовичам в іменитості й заможності. Це була найдавніша родина XII ст. і походила від датського знаменитого шляхетства. Дуніни-Борковські мали родинні зв'язки з багатьма старовинними шляхетними родинами України – Волконськими, Галаганями, Лизогубами, Марковичами, Міклашевськими, Милорадовичами, Полуботками та Скоропадськими (1, с. 156; 361).

У сім'ї було троє дітей. Старший, Ілля став чиновником Міністерства юстиції, дійсним статським радником, Дмитро був революціонером-народником, одним з організаторів «Землі і волі», прихильником терористичних методів боротьби, страчений за замах на Олександра II, найменший серед них – Федір. Дитинство Федора пройшло не тільки в м. Седневі, але й на французькій землі. Справа в тому, що його батько, Андрій Іванович, працюючи у Чернігівському губернському комітеті з підготовки реформи 1861 р. одночасно з членами комітету Г. Галаганом та В. Тарновським, тяжко захворів і за порадою лікарів, з метою поправити власне здоров'я, разом із сім'єю виїхав до Франції, в м. Монпансьє, де були необхідні умови, щоб сини здобули належну освіту (2, с. 19). Старші сини закінчили місцевий коледж, а Федір, навчаючись там, отримав можливість познайомитися з кращими зразками європейської освіти й культури і продовжив навчання в Петербурзькому реальному училищі. Здобувши агрономічну освіту, Федір Андрійович зосередився на зміцненні седнівського маєтку. За свідченням джерел, у другій половині 90-х рр. XIX ст. тут було майже 2 тисячі десятин землі Городянського повіту, а також до маєтку належало кілька хуторів

© Половець Володимир Михайлович – доктор історичних наук, професор, зав. кафедри українознавства, політології і соціології ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка.

Лохвицького повіту Полтавської губернії, діяв завод по виробленню цегли і клінкерної плитки (3, с. 49). Одночасно зі зміцненням матеріального становища, зростав і авторитет Ф. Лизогуба серед дворян губернії. У грудні 1883 р. він був призначений помічником секретаря з'їзду мирових суддів Чернігівської судово-мирової округи, а в квітні 1884 р. Указом Сенату Ф. Лизогубу надано чин колезького регістратора (в. зв. підпоручик). У цьому ж році на дворянських виборах він був обраний депутатом в Чернігівські дворянські депутатські збори Городнянського повіту, де пропрацював до травня 1887 року. Кандидатом на посаду предводителя повітового дворянства по Городнянському повіту його обрали в тому ж 1887 році. На земських виборах Городнянського повітового земства в 1889 р. Ф. Лизогуб був обраний в почесні мирові судді по Городнянському повіту. З 1888 р. Ф. Лизогуб – предводитель дворянства Городнянського повіту, пропрацювавши на цій посаді до 1897 р. Височайшим Указом по цивільному відомству Федору Андрійовичу за зразкову службу було надано чин статського радника (в. зв. полковника) і призначено почесним мировим суддею Лохвицького повіту. На цій посаді він пропрацював до 1903 р., після чого був обраний головою Полтавської губернської земської управи. У грудні 1903 р. йому надано чин дійсного статського радника (в. зв. генерал-майора). Полтавське земство Ф. Лизогуб очолював до 1915 р. (4, с. 156).

Перебуваючи на високій земській посаді, Федір Андрійович ініціював спорудження у Полтаві нового будинку земства в національному стилі, пам'ятника І. П. Котляревському до 100-річчя з дня народження, сприяв відкриттю місцевих музеїв, матеріально підтримував школу художніх промислів у Миргороді. Великого значення він надавав листуванню з провідними українськими громадськими і культурними діячами (зокрема з М. С. Грушевським) щодо збору коштів на відкриття пам'ятника Т. Г. Шевченку (5).

У 1915 р. Федора Андрійовича призначили членом Ради земельного самоврядування й начальником канцелярії при намісникові Кавказу – великому князі Миколі Миколайовичу. Після Лютневої революції 1917 р. в Російській імперії Ф. Лизогуб займав посаду завідуючого департаментом іноземних підданих Тимчасового уряду. На цій посаді він був обраний головою комісії, що розробляла новий порядок розгляду прохань іноземців про прийняття їх у російське підданство. Тоді ж він вступив до партії октябристів (4, с. 156).

Після більшовицького перевороту 1917 р. в Петербурзі повернувся до Києва, де займав посаду консультанта із земельних питань при Генеральному Секретаріаті Української Центральної Ради. З приходом до влади гетьмана П. Скоропадського був призначений міністром внутрішніх справ в уряді М. Устимовича, а з травня по 14 листопада 1918 р. – Головою Ради Міністрів Української держави і міністром внутрішніх справ України (до липня 1918 р.). На посаді глави уряду Української держави Ф. Лизогуб немало зробив для того, щоб досягти помітних успіхів в розбудові державності, ствердитися на міжнародній арені та стабілізувати фінанси й економіку. До співпраці в уряді він залучав представників партій національно-демократичного напрямку, особливо Українського національно-демократичного союзу. З участю Федора Андрійовича проведена велика організаційна робота по створенню постійної штатної структури та підрозділів Сухопутних військ Української держави, реформуванню Військово-Морського флоту, відновленню Українського козацтва та органів Державної варті.

Помітний слід залишив Ф. Лизогуб і в дипломатії, незважаючи на те, що не всі його ініціативи підтримувалися сучасниками. Так, політично скандальною була його заява про готовність піти на федеративні відносини з Росією у серпні 1918 р. Ця ініціатива гостро критикувалася Українським національно-демократичним союзом. І тим не менш, Міністерство закордонних справ уряду Ф. Лизогуба протягом майже 8 місяців діяло досить активно. За цей короткий час Україна мала 11 дипломатичних і близько 50 консульських представництв у 20 країнах світу, а на своїй території – 12 дипломатичних і 42 консульських представництв з 24 держав (8, с. 117).

У серпні 1918 р. Ф. Лизогуб очолив офіційну делегацію до Німеччини, яка мала

вирішити питання міждержавних фінансових і торговельних угод та підготувати візит гетьмана П. Скоропадського до Берліна. Дотримуючись ліберально-консервативних поглядів, він був прихильником поступової українізації державно-політичного життя, висловлювався за єдину українську православну Церкву, виявляв готовність до реформ, але категорично відкидав різні соціалістичні експерименти.

Особливо вражаючими були досягнення уряду Ф. Лизогуба у створенні системи освітніх закладів. У більшості шкіл запроваджено викладання української мови та видруковано кілька мільйонів примірників українських підручників. Було засновано близько 150 нових україномовних гімназій, у тому числі в сільських районах. У містах Києві та Кам'янцю-Подільському відкрито два нових українських університети; засновано національний архів, національну бібліотеку в понад 1 млн томів; відкрито першу Українську Академію Наук, перший молодіжний національний театр, художню галерею та інші перші національні установи. Звичайно, ідею українізації подавав гетьман П. Скоропадський, але всю організаторську роботу виконував уряд (6).

Після опублікування гетьманом П. Скоропадським 14 листопада 1918 р. «Грамоти Гетьмана всієї України до всіх українських громадян і козаків України» і проголошення федеративного союзу України з майбутньою небільшовицькою Росією Ф. Лизогуб склав свої повноваження і виїхав за кордон.

Одружений був з Олександрою Федорівною Левиць, теж походженням зі старовинного дворянського роду. У сім'ї виховувалося троє дітей: Олена (1890), Єлизавета (1892) та Віра (1897). За державну і громадську діяльність Ф. Лизогуб був нагороджений двома орденами Св. Володимира (3 і 4-го ступеня), двома орденами Св. Станіслава (1-го і 2-го ступеня), орденом Св. Анни (2-го ступеня) та медалями (6).

У своїх спогадах про перебування на посаді гетьмана України П. Скоропадський писав: «Голова ради міністрів, Федір Андрійович Лизогуб, належить до відомого в історії України роду, члени якого відігравали у нас далеко не другорядну роль. Невеликого росту, з сідиною, доволі коротко постриженою борідкою, вихований з м'якими манерами, він справляв дуже сприятливе враження, особливо на іноземців тим більше, що добре говорив по-французьки і тим самим він легко входив з ними в безпосередній контакт (7, с. 168).

Характеризуючи свого голову Ради Міністрів, гетьман зупиняється на недоліках в його поведінці і методах діяльності. Зазначається, що Федору Андрійовичу притаманна була певна зарозумілість та образливість. Одночасно він був людиною, схильною до похвали, чим неодмінно користувалися його товариші по роботі. Тим не менш, гетьман, виходець із сім'ї, де з великою повагою ставилися до земської діяльності, мав, як він говорив, деяке перебільшене уявлення про організаторські здібності діячів цієї галузі. Земці для нього були людьми широких горизонтів і великого суспільного розмаху. Втім, з'ясувалося, що ці особи, набувши великий досвід в земських справах, не завжди досягали успіху в державному керівництві. Особливо це проявлялося в моменти революційної кризи. Намагаючись дати об'єктивну оцінку своєму голові уряду, гетьман писав: «Мене він оберігав, не підводив, нещирості не проявляв, вважав за необхідне посилення престижу гетьманської влади. Він дійсно вірив справі, який служив, не допускав ніяких навіть сумнівів у необхідності здійснення задуманого» (7, с. 169).

У споминах П. Скоропадського наголошується, що Федір Андрійович був ревним прихильником проведення демократичних реформ в Україні і, як людина фахово причетна до земельної справи, вважав, що особливої уваги заслуговує селянська реформа. «В аграрному питанні він даже був лівішим за мене, – писав П. Скоропадський, – відчуження вважав безумовною необхідністю. У земських виборах він був поміркованішим, не йшов далі пруського закону про вибори. У зовнішній політиці з німцями і австрійцями він тримав себе прекрасно, з достоїнством, з тактом і вмів у ту важку хвилину настояти на своєму. Разом з тим не зупиняючись на дрібницях і, будучи завжди застережливим і люб'язним, Лизогуб завоював собі певну повагу серед цих панів» (7, с. 170).

П. Скоропадський згадував, що Федір Андрійович дуже ображався, коли окремі члени уряду звинувачували його в нерозумінні суті українства в умовах Російської

імперії, і тоді у відповідь звучало: «Да, я самий українець, кращий за них, про що мене говорити з ними? Мій предок – полковник Лизогуб, а вони хто за пани?» (7, с. 171). Підтримуючи свого главу уряду, гетьман наголошував на тому, що Ф. Лизогуб дійсно мріяв створити таку Українську державу, в якій би діяла українська автокефальна церква і зберігалися українські національні традиції, культура, що позитивно впливало би на формування у державних діячів таких рис, як самопожертвування, благочинність та бажання вірою і правдою служити своєму народу. Помер Федір Андрійович у 1928 р. Похований в м. Белграді (Сербія).

Отже, розглядаючи життєвий шлях Федора Андрійовича Лизогуба, можна без сумніву стверджувати, що його постать як державного і громадського діяча та мецената займає почесне місце не тільки в утворенні та діяльності Української держави, а як і весь рід Лизогубі, він залишив помітний слід в історії українського суспільства. Розпочавши свою діяльність у грудні 1893 р. на посаді помічника секретаря з'їзду мирових суддів колезьким регістратором (XIV чин цивільного кодексу про ранги), він дослужився до дійсного статського радника (IV чин цивільних рангів). Особливо організаторські здібності Федора Андрійовича проявилися на посаді голови Полтавської губернської земської управи. У роки Першої світової війни він займав посаду начальника канцелярії при наміснику Кавказу. Лютнева революція 1917 р., різко змінивши життєвий шлях і майбутню долю Ф. Лизогуба, залучила його в свої ряди. З утворенням Української Центральної Ради він залишає департамент Тимчасового уряду і, прибувши в Київ, співпрацює з Генеральним Секретаріатом УНР. Прихід до влади гетьмана П. Скоропадського робить Ф. Лизогуба одним з провідних керівників Української держави. Більшовицький переворот у Петербурзі та внутрішня обстановка в країні змусили Ф. Лизогуба залишити Київ і назавжди відбутися в еміграцію. Там у 1928 р. в Белграді він і скінчив свій земний путь.

1. Довідник з історії України: В 3-х т. – К.: «Генеза», 1995. – Т. 2. – 436 с.
2. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – 1006 с.
3. Липкович Я. Життя і смерть Дмитра Лизогуба // Наука і суспільство. – 1986. – № 8. – С. 49-55.
4. Довідник з історії України: В 3-х т. – К.: «Генеза», 1995. – Т. 2. – 436 с.
5. Держ. арх. Полтавської обл. – Ф. 755, оп. 3, спр. 594.
6. Федір Андрійович Лизогуб. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://proekt-wms.narod.ru/states/Lizogub-fa.htm> (дата звернення: 28.11.12) назва з екрана
7. Скоропадский П.П. Мои воспоминания. Цит. по кн.: Александр Смирнов. Проект «Украина» или Звёздный год гетмана Скоропадского. – М.: «Алгоритм». – 2008. – С. 168-172.
8. Дорошенко Д. Історія України: У 2-х т. 1917-1923 рр. – К.: Темпора, 2002. – Т. 2. – 352 с.
9. Уряди України ХХ ст. Науково-документальне видання. – К.: Наукова думка. – 2001. – 606 с.

В. М. Половец
Фёдор Андреевич Лизогуб (1851 – 1928)
(к 165-летию со дня рождения)

Стаття посвятається Фёдору Андреевичу Лизогубу – українському політичному і общественному діячю, меценату, председателю Совета Министров Украинской державы і одночасно министру внутренних дел этого правительства. Начав службу коллежским регистратором, он, благодаря своему таланту и организаторским способностям, досрочно до действительного статского советника, а после Февральской революции 1917 г. активно сотрудничал с Украинской Центральной Радой и гетманом П. Скоропадским.

Ключевые слова: Седнев, Лизогубы, дворянство, земство, революция, держава, эмиграция.

V.M.Polovets
FEDIR ANDRIYOVYCH LYZOHUB (1851-1928)
(to the 165th Anniversary)

When we look at the life journey of Fedir Andriyovych Lyzohub, we have no doubts that as a statesman, public figure and philanthropist, he takes a place of honor being a person who played an important role not only in establishment and actions of the Ukrainian state, but, like the Lyzohubs family in general, he has left an important legacy in history of Ukrainian society. In December 1893, he started his career as a collegiate registrar (14th grade in the Table of Ranks of Imperial Russia) at the position of an assistant to the Secretary of the Congress of magistrates (institution of appeal for first instance courts in Imperial Russia). In a little while, he was promoted to the position of a state councilor (4th grade in the Table of Ranks of Imperial Russia). Fedir Lyzohub demonstrated his special skills of a good manager when he was appointed as Chairman of a district council in Poltava Guberniya (region) (a highest administrative unit in Imperial Russia).

During the First World War, he was a chief clerk of the Lieutenant General of the Caucasus region. The 1917 February revolution changed dramatically Fedir Lyzohub's life and determined his future, as he got involved into revolutionary events. When the Central Rada of Ukraine (revolutionary government) was established, he resigned from the department of Provisional government and arrived in Kyiv where he joined the General Secretariat of the Central Rada of Ukraine. With Hetman Skoropadsky's coming to power, Fedir Lyzohub became one of the ministers of the Ukrainian state. The Bolsheviks' coup d'état in Saint Petersburg and political situation in the country forced Fedir Lyzohub to move from Kyiv and emigrate the country where he would never return again. In 1928, Fedir Lyzohub died in emigration in the city of Belgrad.

Key words: Sednev, Lyzohybs, nobility, zemstvo (district council), revolution, state, emigration

